

Irena Wyczańska

"Obraz Literatury Polskiej XIX i XX wieku"

Biuletyn Polonistyczny 20/3 (65), 69-75

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„OBRAZ LITERATURY POLSKIEJ XIX I XX WIEKU”

"Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku" zdobył sobie własne miejsce na rynku księgarskim, we współczesnym życiu naukowym i literackim, zyskał stałych czytelników. Z perspektywy dziewięciu wydanych dotychczas obszernych tomów można stwierdzić, że założenie redakcji, kierującej tę publikację do szerokiego grona, także nie profesjonalistów, sprawdziły się: "Obraz" okazał się użyteczny tym wszystkim, do których był adresowany, stał się również lekturą dla tych, o których redakcja myślała z nieśmiałością – dla miłośników literatury i dla jej twórców. Cieszy się też zainteresowaniem badaczy literatury, nie tylko bowiem rekapitułuje dotychczasowy dorobek historycznoliteracki, ale rewiduje badania, jednocześnie zapełniając wiele luk.

Przypomnijmy, że "Obraz literatury polskiej" pomyślany został jako rozległa panorama piśmiennictwa polskiego w ramach chronologicznych od trzeciego rozbioru po drugą wojnę światową. Ten obszerny materiał rozmieszczono w sześciu odrębnych seriach, odpowiadających kolejnym okresom literatury.

Pierwszą z opublikowanych była seria IV: "Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu" (Zespół Redakcyjny: Janina Kulczycka-Saloni, Henryk Markiewicz, Zbigniew Żabicki), której tom czwarty, i zarazem ostatni, ukazał się w 1971 r. W roku 1977 czytelnik otrzymał do ręki ostatni (również czwarty z kolei) tom serii V: "Literatura okresu Młodej Polski", która tym samym już w całości stanąć może na półce bibliotecznej. Seria ta (Zespół Redakcyjny tomu IV: Kazimierz Wyka, Artur Hutnikiewicz, Mirosława Puchalska, Jan Józef Lipski) jest na tyle reprezentatywna dla całego wydawnictwa, że na jej przykładzie można prześledzić pewne cechy charakteryzujące cały "Obraz". Układ jej jest typowy dla OLP. Tom I zawiera tzw. hasła rzeczowe, dotyczące całego okresu, a więc bibliografię ogólną oraz artykuły problemowe, niezbędne do zrozumienia rozwoju literatury tego czasu; stanowią one nie tylko próbę syntezy, ale wnoszą propozycje nowej, uwzględniającej marksistowski punkt widzenia, koncepcji historycznego procesu literackiego, ukazując różne jego etapy i różne płaszczyzny. Ponadto w tymże tomie, jak

i w trzech następnych, znalazły się hasła osobowe (tom I – poeci, tom II – dramaturdzy, tom III – prozaicy, tom IV – krytycy i historycy literatury), na które składają się: historycznoliteracka analiza twórczości pisarza, elementy jego biografii, bibliografia podmiotowa i przedmiotowa, a także wypisy oraz dokumentalny materiał ikonograficzny. W tomach II i III zamieszczono również osobne hasło "Teatr a literatura Młodej Polski"; została też omówiona literatura dla dzieci i młodzieży w zestawieniu z równoczesnym rozwojem literatury dla dorosłych.

Jak w całym "Obrazie", preferencję otrzymali autorzy dalszoplanowi, ci, których pisarstwo, a często i działalność literacka czy społeczna, stanowiły tło dla twórców pierwszoplanowych. Tym ostatnim poświęcono artykuły niekiedy podsumowujące dotychczasowe prace monograficzne i problemowe (czego przykładem w serii "młodopolskiej" są takie hasła, jak Artura Hutnikiewicza – o Żeromskim, Jerzego Kwiatkowskiego – o Staffie), kiedy indziej będące wstępnymi zapowiedziami przyszłych monografii. Pozycje ważne w kształtowaniu tradycji narodowej, również te, które nie wyszły spod pióra najznakomitszych pisarzy, zostały w serii V – jak zresztą i w całym OLP – uhonorowane; znalazły swoje omówienie, a częstokroć miejsce w wypisach i ilustracjach, takie choćby utwory, jak "Ta, co nie zginęła" Słońskiego, "Dewajtis" Rodziewiczówny, "Huragan" Gąsiorowskiego, a także rewolucyjne pieśni robotnicze czy utwory regionalne, np. kaszubską gwarą pisane "Życie i przygody Remusa" Majkowskiego.

Uwzględniono ponadto szeroko tradycję postępową w hasłach traktujących o – liczonych już na dziesiątki – pisarzach młodopolskich; dla przykładu, obok nazwisk Żeromskiego, Kasprowicza, Struga i Orkana wymieńmy Nałkowskiego i Krzywickiego, Feldmana i Brzozowskiego, Langego, Korczaka, Niemojewskiego i kilkunastu innych. Poświęcono też osobne hasła poezji rewolucyjnego ruchu robotniczego, literaturze regionalnej i ludowej czy takim czasopismom, jak "Krytyka".

W serii "Literatura okresu Młodej Polski" haseł osobowych jest 89, a więc dostatecznie dużo, by przedstawić autorów pomniejszych, słusznie lub niesłusznie zapomnianych. Te szczegółowe, ujęte w sposób monograficzny opracowania pozwalają na odmalowanie tła, na którym widnieją naj-

ważniejsze cechy i osobliwości epoki, na egzemplifikację prawidłowości rozwoju literatury, którego roboczą koncepcję zarysowały artykuły wstępne. W wielu wypadkach, zwłaszcza gdy chodzi o pisarzy drugo- i trzeciorzędnych, hasło OLP stanowi pierwsze i jedyne, odpowiadające dzisiejszym kryteriom naukowym, opracowanie (np. Andrzeja Lama - o Szczęsnym, Mirosławy Puchalskiej - o Muellerze, Ireny Maciejewskiej - o Niemojewskim). Ponowne odczytanie literatury okresu pozwoliło na świeże ujęcie wielu zagadnień, a przede wszystkim doprowadziło do rozszerzenia zakresu badanych zjawisk i uzyskania konkretnych rezultatów poznawczych. Niejednokrotnie odkryto wartość poszczególnych utworów nie docenionych dotąd; ukazano w sytuacjach nieznanych, a podsumowano w znanych, rolę pisarzy i ich twórczości w życiu literackim Młodej Polski; uwzględniono prekursorstwo pisarzy w zakresie nowoczesności literackiej, ich znamieny dorobek w kształtowaniu kierunków i prądów literackich; zwrócono uwagę na znaczenie przekładu w hierarchii piśmiennictwa.

Tak więc rozległość problematyki podjętej w OLP umożliwia ukazanie literatury w znacznie szerszym stopniu, niż może to uczynić jakikolwiek podręcznik, pozostawiając przy tym czytelnikowi możliwość własnych interpretacji na podstawie przedstawionego materiału, a historykowi literatury stawiając konkretne propozycje badawcze. Konsekwentne podporządkowanie szczegółowych ujęć w hasłach osobowych - obejmujących zarówno dzieło, jak jego twórcę - określone mu widzeniu epoki pozwoliło na stworzenie jednolitej całości. Potwierdziły to już recenzje i opinie odbiorców, redakcja ma więc prawo uważać, że w stosunku do opublikowanych serii założenia, które przyświecały twórcom "Obrazu", zostały zrealizowane. Czy uda się to w równym stopniu w innych seriach, czy zyskają one akceptację czytelników - odpowiedzą przyszłe tomy publikacji.

Dwie ukończone już serie "Obrazu literatury polskiej" zawarte zostały w ośmiu tomach. Dziewiąty opublikowany tom jest pierwszym z serii III: "Literatura krajowa w okresie romantyzmu", gdzie - ze względu na osobliwość okresu, który obejmuje - zastosowano nieco inny podział materiału niż w poprzednich: nie według zróżnicowania gatunkowego, ale geograficzno-politycznego. Seria ta zawiera także - również ze względu

na specyfikę okresu, ale też z powodu stanu badań nad nim – więcej artykułów problemowych (które w przeważającej mierze znalazły się w tomie I, a pozostałe zamieszczone będą w tomach II i III, w tomie zaś ostatnim, dotyczącym literatury po 1848 r., znajdzie się ogólna charakterystyka schyłku romantyzmu w literaturze krajowej).

W hasłach wstępnych tej serii ukazano związki literatury z życiem politycznym kraju, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji postępowej, jej roli w kształtowaniu życia literackiego i odwrotnie. Artykuły te podsumowują i rewidują dotychczasowe, często do dziś funkcjonujące w świadomości społecznej, sądy historyków literatury epok poprzednich – od współczesnej krytyki romantycznej poprzez pozytywizm po dwudziestolecie międzywojenne – i podejmują niejednokrotnie zasadniczą z nimi dyskusję, pozwalającą na nowe, głównie z inspiracji marksistowskich, odczytanie polskiego romantyzmu.

Przy omawianiu twórczości poszczególnych pisarzy dąży się tu do ukazania, w jaki sposób była ona kształtowana przez prądy i konwencje swojej epoki i im podporządkowana. Pozwala to na bogatą egzemplifikację też zawartych w artykułach wstępnych, i to zarówno w przypadku pisarzy wybitnych, jak tych, którzy – słusznie lub nie – zapomniani, kształtowali jednak swego czasu świadomość czytelniczą.

Opublikowany w 1975 r. tom I serii "Literatura krajowa w okresie romantyzmu" (Zespół Redakcyjny: Maria Janion, Bogdan Zakrzewski, Maria Dernałowicz) zawiera, obok artykułów ogólnych oraz bibliografii okresu, hasła poświęcone czynnym w kraju w latach 1831–1863 pisarzom zaboru austriackiego wraz z Krakowem.

W opracowaniu redakcyjnym znajduje się tom II tej serii (Zespół Redakcyjny: Maria Dernałowicz, Maria Janion, Marian Maciejewski), który obejmuje 29 haseł o literatach związanych w mniejszym lub większym stopniu ze środowiskiem warszawskim (wśród nich Żmichowska, Lenartowicz, Dembowski, grupa cyganów warszawskich, czy pisarze zapomniani, jak Ziemięcka, W. Wężyk, Czajkowski, Kosiński). Ponadto znajdują się w tymże tomie: dwa artykuły dotyczące problematyki całego kraju w okresie romantyzmu polistopadowego (Juliana Maślanki: "Folklorystyka polska w latach 1831–1863", Marii Janion: "Literatura i spiski") oraz dwie pra-

ce omawiające zagadnienia związane z życiem literackim na terenie Królestwa (Józefa Bachorza o grupach literackich i Marii Straszewskiej o czasopiśmiennictwie okresu).

W produkcji drukarskiej, po korektach szpaltowych, jest pierwsza część tomu I, a przygotowywana przez autorów i we wstępnej fazie prac redakcyjnych – część druga tomu I serii VI: "Literatura polska w okresie międzywojennym". Zakres tematyczno-chronologiczny tej serii obejmuje pisarzy, których główne dzieła (lub większość dorobku) przypadły na dwudziestolecie międzywojenne. Są to przede wszystkim autorzy debiutujący w pierwszym dziesięcioleciu Polski niepodległej, ale również pisarze starszego od nich pokolenia, których początki twórczości sięgają jeszcze Młodej Polski. W serii VI OLP zachowano – mimo trudności spowodowanych inną niż dla okresów wcześniejszych optyką w stosunku do czasów tak historycznie bliskich – ogólne zasady przyjęte dla całego wydawnictwa. Podobnie jak w dwóch seriach poprzednich, pisarzy ugrupowano według rodzajów literackich przeważających w ich twórczości (tom I, cz. 1-2 – poeci, tom II, cz. 1-2 – powieściopisarze i noweliści, tom III – autorzy dramatyczni, tom IV – krytycy i historycy literatury). Wypada jednak zastrzec, że przyjęta cezura (1918-1939) jest dość umowna i potraktowana została elastycznie, natomiast przy podziale na gatunki literackie z konieczności nie ustrzeżono się przed decyzjami arbitralnymi.

Różnorodność i bogactwo życia literackiego w dwudziestolecie sprawiły, że wiele miejsca poświęcono tu omówieniu programów i grup literackich oraz czasopiśmiennictwu okresu. W odróżnieniu od innych serii OLP, każdy tom poprzedzony został artykułem historycznoliterackim omawiającym dany gatunek literacki.

W części I tomu I serii "Literatura polska w okresie międzywojennym" (Zespół Redakcyjny: Jerzy Kądziera, Jerzy Kwiatkowski, Irena Wycańska) znajduje się zaledwie 12 haseł osobowych: o skamandrytach i poetach związanych z tą grupą lub działających w jej kręgu oraz o tych poetach, którzy debiutowali jeszcze w okresie Młodej Polski, ale których główna twórczość przypadła na okres dwudziestolecia, jak Iłakowiczówna czy Zegadłowicz. Natomiast hasła osobowe poprzedzone są obszernymi

materiałami ogólnymi związanymi z całą serią, w tym rozprawą Stefana Żółkiewskiego o głównych tendencjach rozwoju polskiej kultury literackiej w latach 1918-1939, pracami o programach i grupach literackich okresu oraz licznymi omówieniami czasopism: kulturalno-społecznych i literackich (33), nurtu lewicowego (14), naukowoliterackich (7), satyrycznych (2). Tom zawiera również bibliografię ogólną okresu oraz artykuł Jerzego Kwiatkowskiego "Główne nurty poezji dwudziestolecia".

Część 2 tego tomu (Zespół Redakcyjny: Irena Maciejewska, Jacek Trznadel, Maria Pokrasenowa) zawierać będzie natomiast wyłącznie hasła osobowe 33 poetów, ściśle związanych z różnymi ugrupowaniami działającymi w dwudziestoleciu, oraz tych, którzy nie określali swoich programów poetyckich w sposób jednoznaczny.

Wszystkie tomy "Obrazu literatury polskiej XIX i XX wieku" zaopatrzone zostały w staranną oprawę bibliograficzno-edytorską. Bibliografia jest wyselekcjonowana, ale obejmuje szeroki zakres materiału, m.in. sięga do źródeł pozapolonistycznych, sygnalizuje ważniejsze inedita, literaturę przedmiotu w obcych językach, a czasem stanowi pierwszy zarys monografii bibliograficznej danego pisarza. Sporządzenie bibliografii z autopsji umożliwiło poprawienie wielu błędów i pozwoliło na podanie wartościowych - choćby ze względu na zdekompletowany wojną stan źródeł i zasobów bibliotecznych - informacji. Wypisy zamieszczone w OLP są wielokrotnie pierwszą poprawną publikacją tych tekstów, zachowującą przy tym ich wartości dokumentalne, a czasem pierwodrukiem (np. cztery wiersze Gustawa Ehrenberga). Każdy tom OLP zamyka bogaty materiał ilustracyjny: dokumenty, portrety i podobizny pisarzy, ich rękopisy, reprodukcje czasopism i wydań książkowych, ze szczególnym uwzględnieniem znamiennej dla epoki poligrafii, reprodukcje dzieł sztuki. Ilustracje są tak pomyślane, aby stanowiły swoistą prezentację epoki i odtwarzały jej klimat.

Dalszy ciąg prac nad "Obrazem literatury polskiej" przewiduje przede wszystkim kontynuację i zakończenie dwóch rozpoczętych serii, tj.: "Literatura krajowa w okresie romantyzmu" (łącznie tomów 4) oraz "Literatura polska w okresie międzywojennym" (łącznie tomów 4, w tym dwa pierwsze w dwóch częściach). Później będzie można przystąpić do przy-

gotowywania dwóch ostatnich z planowanych, a najwcześniejszych chronologicznie serii, a więc s. I: "Literatura polska w okresie klasycyzmu i sentymentalizmu" (tomów 3) oraz s. II: "Polska literatura romantyczna do 1830 r. i na Wielkiej Emigracji" (tomów 2), przy czym w przekonaniu redakcji pierwsza z nich jest pilniejsza do zrealizowania, głównie ze względu na stosunkowo skromną literaturę dotyczącą pisarzy i problemów tego okresu.

Mgr Irena Wyczańska

„PISARZE POLSCY PRZEWODNIK BIOGRAFICZNY I BIBLIOGRAFICZNY”

W roku 1975 Dyrekcja Instytutu Badań Literackich PAN zaproponowała zespołowi osób związanych uprzednio z edycją "Nowego Korbuta" i "Słownika Współczesnych Pisarzy Polskich" podjęcie nowej imprezy: przygotowanie zminiaturyzowanej wersji obu wymienionych wydawnictw, która powinna spełniać rolę podręcznego informatora biograficznego i bibliograficznego o przeszło dwóch tysiącach pisarzy działających w okresie od średniowiecza po współczesność. Tytuł wydawnictwa będzie brzmiał: "Pisarze polscy. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny".

Potrzeba tego rodzaju wydawnictwa wydaje się oczywista: ma być ono adresowane nie tylko do wąskiego kręgu specjalistów, lecz służyć przede wszystkim odbiorcom nieprofesjonalnym, mającym trudności przy korzystaniu z kompendiów zbyt szczegółowych, skomplikowanych w układzie i w konwencji opisu, a nadto wydanych w małych, trudno dostępnych nakładach. Wydawnictwo takie przyniesie nie tylko rzetelną i wyważoną hierarchicznie informację o najważniejszych faktach z życia pisarzy oraz zestaw tytułów napisanych przez nich utworów, uporządkowany według chronologii powstawania i zaopatrzony w adnotacje o najważniejszych perypetiach tekstowych i wydawniczych; będzie ono ponadto spełniać rolę przewodnika polecającego rzeczy istotne, szczególnie w zakresie bibliografii przedmiotowej. Autorzy pracy powinni zatem zrezygnować z kolekcjonowania pełnej dokumentacji bibliograficznej, a tylko wyręczyć zainteresowanych